

DE BOEREN HADDEN RADIO-BEHEER VOOR HUN KANONNEN IN 1899

M.E. Jooste
Universiteit van Pretoria

De Boeren waren in dit geval de inwoners van de Zuid-Afrikaanse Republiek (Z.A.R.) die in 1899—1902 tegen de Britten vochten en, hoewel radio-beheer niet in het veld gebruikt werd, is het toch een historisch feit dat van nader moet bekeken worden.

Onderzoeken die deze feiten aan het licht brachten, werden ondernomen door de heer en mev. F.C. Rindel van Pretoria, die letterlijk jaren in de staatsarchieven van Pretoria doorgebracht hebben en veel korrespondentie en onderhouden hierover voerden. Ook werd veel ontleend aan de publikatie van Kmdt. Jan Ploeger, militair historicus van de Zuid-Afrikaanse Weermacht, nl. *Die fortifikasie van Pretoria*.

De ontdekking van goud, eerst in het Pelgrimsrust/Lydenburg-gebied in de jaren 1870, en later in de Witwatersrand in 1884, en nog later de hoofdgoudader aldaar in 1886 met de enorme economische implicaties daarvan, zowel als de mislukte staatsgreep tegen de Zuid-Afrikaanse Republiek van de Engelsman Dr. L.S. Jameson in 1896, hebben de destijds leiders van de Z.A.R. tot het besef laten komen dat de zetel van het gouvernement betere bescherming nodig had. Er werd besloten om de zetel van de Regering te beschermen door een ring van forten om de stad.

Na degelijke overweging van verschillende plannen, aanvaardde, op 24 maart 1896, de Uitvoerende Raad van de Z.A.R. het plan van Kapt. Erasmus van de toenmalige Staatsartillerie om 8 forten op de heuvels rond Pretoria op te richten. Met behulp van de civiele ingenieurs, H.C. Werner, van Johannesburg, Max Götthard van de "Eerste Cementfabriek Bpk. 1892", en Otto van Dewitz, voormalige Duitse artillerie-officier en verschillende militaire ingenieurs, die ook als vertegenwoordigers van de firma Fried Krupp te Essen optraden, en de destijds Duitse Konsul, von Herff, werd met de bouw van 2 forten, nl. die bij Schanskop en Wonderboom, einde maart 1896 gestart. Schanskop werd voltooid en op 6 april 1897 in gebruik genomen en Wonderboom in november van hetzelfde jaar. De plannen van voornoemde forten werden van Fried Krupp te Essen ontleend.

Omstreeks deze tijd waren er te Pretoria twee Franse ingenieurs, Leon Grunberg en Sam Leon, vertegenwoordigers van Schneider et Cie, Creusot (Frankrijk), die, behalve de toekenning van het kontrakt voor de bouw van een fort te Daspoortrand, ook verantwoordelijk waren voor de levering van de eerste vier grote Creusot B-L-kanonnen, zowel als zes 75mm. snelvuurkanonnen van hun eigen fabriek. De 155mm. Creusot B-L-kanonnen (de "Long Toms"), met een projektiel van ± 43 kg. en schootafstand van 11.000m., werden zo doeltreffend door de Boeren-artilleristen als gesleept veldkanon gebruikt, dat een straat in Le Creusot naar deze kanonnen vernoemd werd, nl. "Rue du Long Tom".

Fort Daspoortrand, door Grunberg en Leon gebouwd, werd in 1898 voltooid terwijl met de bouw van Fort Klapperkop en het kruitmagazijn reeds in november 1896 begonnen was.

Onder de opschriften boven de ingangen van de vertrekken in Fort Schanskop

en Klapperkop, verschijnt er één die voor het tijdvak waartijdens de fortten gebouwd werden, heelwat aandacht verdient, en wel de naam "machinen" boven de deur van een vertrek dat voor de manschappen geheel en al verboden was. Hierin waren de machines en elektriciteitsopwekker geplaatst die voor de doeltreffende werking van het

Dr. M.C. van Schoor met gerestaureerde sender

(FOTO: KLAPPERKOPKRYGSMUSEUM)

fort noodzakelijk waren. Het kontrakt voor de elektrische installaties van de forten werd toegekend aan de firma Siemens & Halske (Berlijn), via hun vertegenwoordigers in Johannesburg. Bij speciale gelegenheden, zoals de verjaardag van de President, was het gebruikelijk om vanaf het fort schijnwerpers naar het dorp, onder in de vallei, te richten. Voor de aanschaffing van radio, die later aangetoond zal worden, zijn de machines en generator van belang.

Voor de kommunikatie tussen de forten gedurende deze tijd werd van heliograaf, telefoon en telegraaf gebruik gemaakt. Er was echter ook grote belangstelling voor de nieuwe methode van "zenden zonder draden". Als potentieel militair hulpmiddel was dit feit alleen aan een paar hooggeplaatste ambtenaren bekend, d.w.z. de President, de Geheime Raad en zeker ook het hoofd van het postwezen, de heer C.K. van Kotzenburg. De uitgebreide korrespondentie die hierover in het staatsarchief te vinden is, toont duidelijk dat de Z.A.R. ver gevorderd was met deze zaak toen de oorlog uitbrak. Van Kotzenburg speelt hier een leidende rol en schreef op 23 februari 1898 aan Siemens Bros. in Londen, met het verzoek om, voor toetsdoeleinden, 2 stellen "to correspond telegraphically without wires", met die nieuwste verbeteringen van de heer Marconi, te willen leveren. Deze onderhandelingen vlotten echter niet en van Kotzenburg, die eveneens hetzelfde verzoek aan een Franse firma en aan Siemens en Halske gericht had, was niet tevreden met de Franse installaties die hij onderzocht had in juni 1899. Siemens en Halske verwijzen hem echter naar hun vertegenwoordigers in Johannesburg. In het licht van later gebeuren, is dit feit belangrijk.

Als men de telegrammen van P.M.G. (Post Master General) van Bloemfontein van 6 september 1899 aan de C.T.D. (Chief Telephone Department) in Pretoria leest ... "could you let me know as soon as possible the price more or less of the wireless telegraph instruments *delivered here*" en het antwoord van de C.T.D. ... "£110.0.0 at Berlin, excepting poles of 130 feet measure. If these are to be of bamboo, they may be obtained in Natal for about £6.0.0 each. Guaranteed to work well over 10 miles. It has already been proved to work well over 40 miles and more under favourable circumstances", dan kan men niet anders besluiten dat er in de Z.A.R. tenminste één stel reeds in werking was.

Aditionele bevestiging van dit feit is de brief die reeds vroeger op 24 augustus 1899 door van Kotzenburg aan Siemens & Halske gestuurd was en waarin (met de toestemming van de Regering) *nog zes* vonkentelegraafinstrumenten met toebehoren besteld werden. Siemens antwoordde dat 3 stations binnen 14 dagen beschikbaar zouden zijn (de tijd om ze per boot van Europa naar Zuid-Afrika te sturen, duurde echter toentertijd meer dan 14 dagen) en de andere binnen één maand. De prijs in Berlijn zou honderd en tien pond per stuk bedragen en een mast van 40m. zou voor afstanden van 15km. noodzakelijk zijn. Zo gauw deze stellen afgeleverd werden (en er scheen geen rede te bestaan dat het niet zou gebeuren), dan zou de Z.A.R. 3 stations gedurende deze tijd in de forten rond Pretoria in werking kunnen hebben. Zekerlijk de eerste pogingen in de geschiedenis om radio als militair hulpmiddel te gebruiken. Het was in elk geval voordat Lord Roberts, begin 1900, in het veld nabij Colesberg radio begon te gebruiken.

De additionele stellen werden te Kaapstad gelost, maar tegen die tijd was de oorlog aan de gang en werden de stellen door de Britten gekonfiskeerd. Het feit dat de Boeren van radioverbindingen gebruik gemaakt hebben, werd door het oorlogsdrama en de gebeurtenissen daarna vergeten. Op een militaire veiling in Fort Knokke te Kaapstad in 1902, kocht een zekere heer F.G. Parsons één van de radiostellen dat

later uitgekend werd als één van de gekonfiskeerde apparaten. De heer en mev. Findel, die in de forten geïnteresseerd waren, ontdekten heelwat later in het staatsarchief dat ook draadloos uitgezonden werd. Het stel dat dhr. Parsons gekocht had, werd opgespoord, geïdentificeerd en door wijlen Dr. M.C. van Schoor, hoofdelektrotechnikus bij de Zuid-Afrikaans Spoorwegen volledig gerestaureerd. Modellen van de zenders en ontvangers zijn thans in het oorlogsmuseum in Fort Klapperkop (Pretoria) en Bloemfontein ten toon gesteld.

BRONNEN

Het persoonlijk dossier van dhr. en mev. F.C. Rindel.

Kmdt. Jan Ploeger, *Die fortifikasie van Pretoria*. Staatsdrukkerij Pretoria 1968.